

Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

Katedra histórie

TRI DIECÉZY, JEDEN DÁTUM

Vznik Spišskej, Rožňavskej a Banskobystrickej diecézy v roku 1776 a historické súvislosti

Autori a anotácie prednášok

doc. Mgr. Marek Babic, PhD.

Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

Voľba Martina z Tours za biskupa a legitimizácia jeho autority v diele Sulpicia Severa

Príspevok skúma spôsob, akým Sulpicius Severus v diele *Život svätého Martina* legitimizuje voľbu Martina z Tours za biskupa a jeho následné pôsobenie v úrade. Analýza vychádza najmä z deviatej a desiatej kapitoly diela, v ktorých sa stretávajú rozdielne predstavy o podobe biskupa. Kým Martinovi odporcovia spájajú biskupskú dôstojnosť s vonkajšou reprezentatívnosťou, Sulpicius zakladá jeho autoritu na asketickom spôsobe života, duchovnej hodnovernosti a službe spoločenstvu. Martinov episkopát predstavuje ako výsledok súhlasu cirkevného ľudu, rozhodnutie potvrdené Božou prozreteľnosťou a úrad nesený osobnou autoritou kandidáta. Takto vytvorený obraz svätého biskupa získava osobitný význam pre spoločenstvá nesúce patrocinium svätého Martina. V prostredí Spišského biskupstva vstupuje Martinov ideál do identity diecézy prostredníctvom katedrály a hlavného patróna. Príspevok uvádza Sulpiciov obraz do typologického dialógu s diecéznou pamäťou na biskupov, pri ktorých sa zdôrazňovala skromnosť, osobná disciplína a asketický spôsob života. Tieto prípady ukazujú aktuálnosť otázky, ako súlad medzi úradom, spôsobom života a službou spoločenstvu vytvára dôveryhodnosť biskupskej autority.

doc. Mgr. Monika Bizoňová, PhD.

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Archív Rímskokatolíckej cirkvi Biskupstva Spišské Podhradie

Medzi vierou a vzdelanosťou: Knižná pozostalosť biskupa Jozefa Bélika

Štúdia sa zameriava na osobnosť biskupa Jozefa Bélika a jeho knižnú pozostalosť uchovávanú v Historickej knižnici Spišského biskupstva v Spišskej Kapitule. Osobitná pozornosť sa venuje knihám ako významným prameňom poznania duchovného, intelektuálneho a kultúrneho sveta ich pôvodného vlastníka. Knižná pozostalosť predstavuje cenné svedectvo o vzdelanostných záujmoch, čitateľských preferenciách a myšlienkových horizontoch biskupa, pričom zároveň odráža širší kontext cirkevnej vzdelanosti a knižnej kultúry svojej doby. Cieľom štúdie je priblížiť charakter a obsah zachovanej knižnej pozostalosti Jozefa Bélika, poukázať na jej historickú a kultúrnu hodnotu a zdôrazniť význam jej uchovávania a výskumu v kontexte dejín Spišského biskupstva.

doc. Mgr. Ján Golian, PhD.

Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Trestná farnosť pre nepohodlných kňazov – hyperbola alebo realita? Analýza perspektív hodnotenia najhoršieho miesta v biskupstve, príklad farnosti Bacúrovo Banskobystrickej diecéze na začiatku 20. storočia

Príspevok interpretuje rôzne perspektívy materiálneho, ekonomického, sociálneho a kriminálneho obrazu rímskokatolíckej farnosti Bacúrovo v Banskobystrickej diecéze na začiatku 20. storočia. Tá bola dobovými svedectvami označovaná ako „vyhnanstvo“, „galeje“ či „brdárka“, do ktorej biskupi posielali kňazov za trest. Výskum je realizovaný obsahovou diskurzívnou analýzou *Historie Domus*, úradných prameňov, majetkových sporov farnosti s biskupstvom, hospodárskych výsledkov benefícia a záverov šetrenia kriminálnych skutkov

na území farnosti. Jedna rovina interpretácie je autorstvom kňaza, ktorý sa snažil o preloženie z farnosti, a preto mohla jeho optika podmienky zámerne demonizovať. Na druhej strane stoja reakcie dekana a biskupa, ktoré na sťažnosti reagovali. Výsledky predmetnej analýzy ukazujú, že zúfalý obraz farnosti nebol len rétorickou figúrou, ale pomerne presne deskriboval realitu.

Mgr. Patrik Griger, PhD.

Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves

Náčrt ideového obrazu osobnosti spišského biskupa Michala Leopolda Brigida

Michal Brigido (1742 – 1816) patrí medzi najvýznamnejšie osobnosti, ktoré sú spojené so vznikom Spišskej diecézy a jej vývojom v prvých desaťročiach, predovšetkým v rokoch 1807 – 1816, keď pôsobil ako spišský biskup. Na Spiš sa však dostal v rámci personálneho posilnenia na katedrálnu transformujúcej sa kapituly a vznikajúcej diecézy v roku 1776. Brigido bol prvým ľubľanským arcibiskupom a metropolitom. Ide o osobnosť stredoeurópskeho formátu s ideovým profilom medzi slobodomurárstvom a rigoróznym jansenizmom, na ktorého historiografickú zaujímavosť chceme našim príspevkom poukázať.

PhDr. Jana Hadryová

Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

Od Spišských Vlách po Liptov a Oravu: 150 rokov príchodu sestier satmárok do Spišskej diecézy

Príspevok pri príležitosti 150. výročia príchodu sestier satmárok do Spišských Vlách, a tým aj do Spišskej diecézy (1876), analyzuje ich edukačnú a sociálno-charitatívnu činnosť. Na pozadí fungovania ich prvej fundácie v Spišských Vlachoch približuje aj pôsobenie sestier v Ružomberku, Levoči a Tvrdošíne. Poukazuje tak na komplexný prínos kongregácie pre rozvoj cirkevného školstva a charity v priestore diecézy.

HEDr. Mgr. Milan Kerdík

historik

Zriadenie Rožňavskej diecézy – udalosti, ktoré mu predchádzali a prvé roky života diecézy

Rožňavská diecéza vznikla ako bašta proti šíriacemu sa protestantizmu. Napriek počiatočným ťažkostiam predsa len časom vybudovala inštitúcie, ktoré pomáhali jej fungovaniu. Nárast počtu farností, počtu kňazov či rehoľníkov, počtu ľudových škôl, naprieč geografickým, náboženským a etnickým rozdielom predsa len preukázali jej životaschopnosť.

doc. Mgr. Peter Labanc, PhD.

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Nové súvislosti pokusu o založenie Spišského biskupstva v polovici 14. storočia

Príspevok sa zaoberá neúspešným pokusom o zriadenie Spišského biskupstva v polovici 14. storočia, ktorý predstavuje jediný známy projekt zásadnej zmeny diecéznej organizácie na území dnešného Slovenska v období medzi obnovením Nitrianskeho biskupstva a reformami z roku 1776. Východiskom výskumu sú tri zachované dokumenty z rokov 1348 až 1351, ktorých obmedzená výpovedná hodnota si vyžaduje širšie heuristické uchopenie problému a dôslednú analýzu personálnych, politických a ekonomických súvislostí. Osobitná pozornosť je venovaná okolnostiam vzniku iniciatívy, postaveniu Spišského prepoštstva v rámci Ostrihomskej arcidiecézy a udalostiam spojeným s obsadením prepoštského úradu po smrti prepošta Jána. Na základe analýzy prameňov a dobových väzieb príspevok identifikuje ako kľúčovú postavu projektu Mikuláša z Huncoviec, príslušníka významného spišského šľachtického rodu a budúceho spišského prepošta. Mimoriadny význam sa pritom pripisuje jeho finančnej podpore výpravy kráľa Ľudovíta I. do Neapolska v roku 1347, za ktorú bol odmenený rozsiahlym majetkovým darom. Chronologická blízkosť tejto udalosti a následnej žiadosti o zriadenie biskupstva umožňuje vysloviť hypotézu, že zámer vzniku Spišského biskupstva mohol predstavovať ďalšiu formu panovníckej odmeny a nástroj zabezpečenia Mikulášovho cirkevného vzostupu. Príspevok zároveň diskutuje možné príčiny neúspechu projektu, pričom popri tradične zdôrazňovanom odpore Ostrihomskej arcidiecézy zohľadňuje aj otázku ekonomickej udržateľnosti plánovanej diecézy a jej obmedzený hospodársky potenciál.

prof. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD.

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Menovacie procesy prvých biskupov Spišskej, Banskobystrickej a Rožňavskej diecézy

Predmetom príspevku sú menovacie procesy prvých biskupov Spišskej, Banskobystrickej a Rožňavskej diecézy. Pri obsadzovaní biskupských stolcov (nielen) v Uhorsku, a teda aj biskupského stolca na Spiši, v Banskej Bystrici a v Rožňave prebiehal tzv. menovací proces biskupa. V tomto menovacom procese žiadali uhorskí králi pápeža o súhlas s navrhnutým kandidátom, a o potvrdenie vymenovaného biskupa, ktorý bol intronizovaný až po pápežovom schválení. Spočiatku to nebol žiaden formálny akt a Svätá stolica neschválila kandidáta automaticky, ale až po jeho detailnom preskúmaní a zhodnotení. Kandidát, ktorý vyhovel požadovaným kritériám, získal napokon pápežov súhlas, bol ustanovený za biskupa a mohol sa ujať svojho úradu. Vytvorenie Spišskej, Banskobystrickej a Rožňavskej diecézy v roku 1776 bolo aj prejavom osvietenského štátno-cirkevného práva a presadením sa cirkevného štátneho absolutizmu v Uhorsku. Na Nový rok, 1. januára 1776 panovníčka Mária Terézia oznámila menovanie ostrihomského arcibiskupa Jozefa Baťániho za uhorského primasa. Zároveň, ešte pred odobrením Svätej stolice, pomerne odvážne oznámila zriadenie troch nových diecéz, ako aj menovanie troch nových biskupov: v Spišskom biskupstve Karola Salbecka, v Banskobystrickom biskupstve Františka Berchtolda a v Rožňavskom biskupstve Jána Galgóciiho. Spisy k menovacím procesom biskupov, ktoré sú uložené vo Vatikánskom apoštolskom archíve, sú cenným historickým prameňom k novovekým cirkevným aj národným dejinám.

PhDr. Mária Novotná

kunsthistorička

Prvý spišský biskup Karol Salbeck a jeho súkromná kaplnka

Príspevok je venovaný osobnosti prvého spišského biskupa Karola Salbecka (1776 – 1785) a jeho mecenátu vo vzťahu k výtvarnému umeniu. Pozornosť bude venovaná predovšetkým vrcholu jeho úsili v podobe súkromnej kaplnky v biskupskej rezidencii v Spišskej Kapitule a zachovaným fragmentom jej pôvodnej barokovej výzdoby.

Mgr. et Mgr. Vladimír Olejník, PhD.

Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, Archív Rímskokatolíckej cirkvi Biskupstva Spišské Podhradie

Majetková základňa Spišského biskupstva a Katedrálnej kapituly na Spiši v čase ich zriadenia

Vznikom Spišského biskupstva sa z kolegiátnej kapituly na čele s prepoštom stala kapitula katedrálna, na čele ktorej stál veľprepošt. Zmenil sa tak cirkevnoprávny status týchto inštitúcií, Vznikla navyše nová právnická osoba – biskupstvo – a v nasledujúcich decéniách aj ďalšie, tentoraz vzdelávacie inštitúcie a organizácie so sociálnym zameraním: domov pre diecéznych kňazov vo výslužbe, kňazský seminár a učiteľský ústav. Všetky tieto organizácie museli byť pri svojom vzniku fundované benefičiálnymi majetkami a základinami. Príspevok sa zameriava na analýzu vzniku majetkovej základne predovšetkým biskupstva, spišského veľprepošta a katedrálnej kapituly, ako aj ďalších menovaných inštitúcií.

doc. PhDr. Peter Olexák, PhD.

Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

Vznik Spišskej diecézy očami oravského farára. František Madočáni (1733 – 1809) a historia domus vo Veličnej

Príspevok sleduje zriadenie Spišskej diecézy z perspektívy vidieckej farnosti. Ako prameň slúži historia domus, ktorú vo Veličnej v roku 1775 založil farár František Madočáni. Bol posledným veličnianskym farárom potvrdeným ostrihomským generálnym vikárom v Trnave, neskôr sa stal kanonikom, kapitulárnym vikárom a veľprepoštom v Spišskej Kapitule. Kronika zachytáva, ako farár a jeho okolie vnímali pripojenie Oravy a Liptova k bývalému Spišskému prepoštvu. Madočáni pozorne zapisoval personálne zmeny vo vedení diecézy, kapituly a oravských dištriktov. Zmena prebiehala v období tereziánskych súpisov a krátko po Jubilejnom

roku v konfesionálne zmiešanom prostredí s evanjelickou väčšinou. Osobitnú pozornosť venuje príspevok Madočániho opisu prvej kanonickej vizitácie biskupa Karola Salbecka v roku 1777, ktorá bola pre farnosť prvým priamym stretnutím s novou diecézou. Príspevok vychádza z prístupu mikrohistórie a cirkevných dejín „zdola“. Kriticky reflektuje kroniku ako osobne zafarbený prameň a ukazuje, ako sa veľká cirkevno-správna reforma premietla do každodenného života farnosti na periférii.

Mgr. Juraj Pavlis

Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi

Dejiny rímskokatolíckej farnosti Smižany s prihliadnutím najmä na obdobie po zriadení Spišskej diecézy

Smižany sú starobylá farnosť, ktorej počiatky s určitosťou siahajú do XIII. storočia, teda do doby výstavby tamojšieho Farského kostola Povýšenia sv. Kríža. Farnosť patrila do Spišského prepoštva a k Bratstvu XXIV spišských farárov. Po období reformácie a po rekatolizácii sa farnosť a obec Smižany začali výrazne meniť. Väčšina obyvateľstva sa vrátila do lona Katolíckej cirkvi. Obec prestala byť zemepanským mestečkom. Miestne obyvateľstvo strácalo nemecký etnický charakter a postupne prijalo slovenskú etnickú identitu. V období po založení Spišskej diecézy v r. 1776 farnosť zažíva obnovu náboženského života. Koncom 18. stor. a v 19. stor. sa farnosť ako aj obec vyrovnávala s úskaliaми rýchlo sa meniaceho sveta. V 20. stor. poznamenali dejiny farnosti rozpad Habsburskej monarchie, vznik Československej republiky, obe svetové vojny ako aj komunistický prevrat v r. 1948. Najvýraznejšou osobnosťou dejín farnosti ako aj obce Smižany je farár a dekan, historik Matúš Pajdušák (1871 – 1950). V súčasnosti je farnosť Smižany živým a rozvíjajúcim sa spoločenstvom.

prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, Historický ústav SAV, v.v.i.

Episcopatus Scepusiensis. Pôvod episkopálnej idey na Spiši v stredoveku

Ako je známe, na konci 13. storočia územie, zahŕňajúce cirkevno-správny kompetenčný priestor Spišského prepoštva, vystupuje v historických prameňoch s označením za biskupstvo (episcopatus) a jeho spišský prepošt Jakub sa označuje aj za spišského biskupstva. Je pritom dôležité zdôrazniť, že takéto pramene hovoria nielen o biskupskom titule pre Jakuba, ale aj priamo o episkopálnom území, teda o cirkevno-správnej jednotke v postavení biskupstva. To celú tému posúva z úvah len o personálnom titulárnom označení na úroveň, ktorá je vyššia a má organizačnú povahu. Zároveň však treba konštatovať, že samotná myšlienka o existencii biskupstva na Spiši je však ešte oveľa staršia a siaha už do prvej tretiny 13. storočia, pričom s veľkou pravdepodobnosťou bola produktom súhry externých a interných politických udalostí, odrážala však aj špecifické postavenie Spišského prepoštva v rámci Ostrihomskej arcidiecézy. Výklad týchto súvislostí bude predmetom príspevku, pričom sa pokúsi dať odpoveď kedy, za akých okolností a s akým nositeľom sa sprítomnila myšlienka zriadenia biskupstva na Spiši. Aj keď sa jej realizácia napokon vtedy neuskutočnila, zostala už v spišskom cirkevno-správnom myslení prítomná po celé nasledujúce obdobie.

Mgr. Cyril Šebest

Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Podtatranské múzeum v Poprade

Možnosti a limity rekonštrukcie konfesionálnych pomerov na základe oficiálnych cirkevných prameňov. Prípadové štúdiá panstva Spišský Štiavnik, majetku spišských biskupov

Príspevok sa zameriava na problematiku rekatolizácie a premien konfesionálnych pomerov na panstve Spišský Štiavnik, ktoré patrilo jágerskému jezuitskému kolégiu a neskôr spišským biskupom. Časovo sa príspevok sústreďuje na 18. storočie a prvú polovicu 19. storočia, teda do obdobia kreovania novovzniknutej Spišskej diecézy. Dôraz je kladený predovšetkým na možnosti a limity rekonštrukcie náboženských pomerov prostredníctvom oficiálnych cirkevných prameňov. Osobitná pozornosť je venovaná kanonickým vizitáciám a prameňom jezuitskej evidencie, ktoré poskytujú informácie o náboženskom živote miestneho obyvateľstva, pastoračných aktivitách a pôsobení cirkevných inštitúcií. Cieľom príspevku je kriticky posúdiť, do akej miery je obraz konfesionálnych pomerov zachytený v oficiálnych cirkevných záznamoch a zodpovedá širším spoločenským a náboženským súvislostiam.

Prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, v. v. i.

Zakladanie a obnovovanie diecéz v novovekom Uhorsku

Osmanská okupácia Uhorska po Moháčskej porážke spôsobila zánik viacerých diecéz a sťahovanie sídel všetkých ostatných. Vysoký klérus (biskupi a kapituly) týchto diecéz sa evakovali do bezpečia na kratšiu i veľmi dlhú dobu, kým po vyhnaní Osmanov neprišlo k riadnemu obnoveniu ich činnosti na pôvodných teritóriách. V tomto uhorskom kontexte nehovoríme o zániku, vakancii ani hatení, ale o absencii diecéz. V ranej rekatolizačnej fáze sa nepodarilo zriadiť žiadne nové biskupstvo pre neexistujúcu panovnícku podporu. V ďalšej fáze osvietenská politika zasiahla do cirkevnej organizácie dismembrovaním demograficky silných diecéz napriek nesúhlasu uhorskej cirkvi. Hoci tzv. apoštolské práva uhorských kráľov boli spochybňované, zakladanie nových biskupstiev sa bez kráľovskej fundácie nezaobišlo a stalo sa nevyhnutnou skutočnosťou. Príspevok predstaví špecifické prelínanie kontinuity a diskontinuity starých, staronových a nových diecéz, cirkevnej a štátnej politiky v uhorských reáliách medzi rokmi 1526 – 1818.

Mgr. Peter Žarnovský

historik

Farnosť Stará Ľubovňa v čase spišského zálohu

Obdobie tzv. Spišského zálohu, (1412 – 1772) je neoddeliteľnou súčasťou dejín Spiša. Táto téma dodnes budí záujem historikov a stále ponúka veľmi široké pole na výskum a odкрývanie bohatej histórie tohto regiónu, ktorého súčasťou sú aj cirkevné dejiny. Vo svojej prednáške sa sústredím na rímskokatolícku cirkevnú správu v tomto historickom období. Vzhľadom na obšírnosť tejto témy, modelovým príkladom bude farnosť Stará Ľubovňa, ktorej cirkevné dejiny, od stredoveku, cez reformáciu, rekatolizáciu až po 1. delenie Poľska, sú výborným príkladom pretínania a prelínania medzinárodných udalostí a vplyvov. Zároveň, táto mikrosonda umožní plasticky znázorniť potrebu ďalšieho výskumu a nových interpretácií na celkovú problematiku cirkevných dejín poľsko-slovenského pohraničia.